

- 2.Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. М., 1988.
- 3.Белинская Е.П., Тихомандрицкая О.А. Социальная психология личности. М.,2001.
4. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ.- М.: Прогресс,1989.
5. Бех І.Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія.- № 3, 1996.- С. 26.
6. Возняк В. Философско-педагогические размышления // Филос. и социол. мысль, 1996, №7-8. С.201
7. Зязюн Т.А., Сагач Г.М.. Краса педагогічної дії. Київ: наукова думка, 1997.- С.59-61
8. Капська А.Й. Основні закономірності моделювання виховного процесу //Нові технології виховання: 36. наук. статей/ Відп. ред. С.В. Кириленко. - К.:ІСДО.-1995.-С.91-96.
- 9.Мартынюк И.О. Жизненные цели личность: понятие, структура, механизм формирования. – К.: Наукова думка, 1990.
- 10.Онищенко В. Морально-духовні і творчо-пізнавальні виміри інноваційної освіти.// Психологія і педагогіка професійної освіти.- 1996, №3- С.12.
11. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Навчально-методичний посібник.-К.: Віан, 1996.
12. Разумная организация личности: проблемы воспитания и саморегулирования. К.: Наукова думка,1989.
13. Футурологические концепции эволюции цивилизации // Современные социально-политические теории. – М., 1991. – С.121-134.
- 14.Франкл В. Реальность и человек. - Санкт-Петербург: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1997.
15. Хамська Н. Інноваційні форми та методи виховання моральних основ культури поведінки підлітка //Психологія і педагогіка професійної освіти.- К.,1998. №4.
16. Юлина Н.С. Программа «Философия для детей» // Вопросы философии. М.,1999. №37-38, С.52

Савченко Т.Л.

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Феномен психофізіологічного забезпечення становлення фахівця вже давно досліджується, однак і зараз залишається значна кількість нез'ясованих аспектів цієї проблеми, котрі вимагають більш розширеного і поглибленого пізнання. Теоретична цінність вивчення цього питання полягає у виявленні і з'ясуванні особливостей формування психофізіологічних якостей та здібностей, котрі забезпечують успішне оволодіння професією. Практичне значення

полягає у вивченні індивідуального різноманіття професійного становлення різних особистостей та можливості використання закономірностей цього розвитку з метою оптимізації процесу навчання, а також знаходження найбільш адекватних і результативних способів оволодіння спеціальністю. Саме тому дослідження цієї проблеми залишається надзвичайно значущим, насамперед, у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної, творчої та конкурентоспроможної особистості, здатної знайти своє місце в житті, самовизначитися та певною мірою реалізувати себе.

За психологічною класифікацією, що розроблена Є.О.Климовим [3], відповідно до “об’єкту праці” виділяють *п’ять типів професій*:

- 1) людина – жива природа;
- 2) людина – техніка (і нежива природа);
- 3) людина – людина;
- 4) людина – знакова система;
- 5) людина – художній образ.

Наші дослідження стосуються психофізіологічного забезпечення становлення фахівців у професіях, які відносяться до типу “людина-людина”, зокрема вчителів.

Сама по собі праця як така традиційно розглядається як *доцільна діяльність людини з метою перетворення і опанування природними та суспільними силами для задоволення своїх потреб* [2]. Як процес перетворення матеріальних речей чи предметів, праця пов’язана з розвитком пізнавальних здібностей, органів чуття, психіки і свідомості.

Аналіз структури як матеріальної, так і духовної діяльності виявляє такі її *основні складові*:

- 1) *мотиви*, котрі спонукають суб’єкт до діяльності;
- 2) *цілі* – результати на досягнення котрих діяльність спрямована;
- 3) *засоби*, завдяки яким діяльність здійснюється.

Відповідно до цього, у самому процесі “взаємодії” суб’єкта з діяльністю виділяється *вмотивована діяльність* в цілому, *цілеспрямована діяльність*, котра входить у її склад, і автоматизовані компоненти цих дій – *операції*, котрі забезпечують використання ресурсів що є у наявності і *умови* для досягнення необхідного результату.

Е.Г. Юдін виділяв *чотири функції категорії діяльності*:

- 1) діяльність як *предмет вивчення*;
- 2) діяльність як *предмет управління*;
- 3) діяльність як *предмет проектування*;
- 4) діяльність як *цінність*.

Як *предмет вивчення* – діяльність розчленовується відповідно до методологічних принципів, з урахуванням специфіки її завдань і сукупності основних понять. Функція діяльності, як *предмета управління* визначає те, що підлягає організації в систему функціонування і розвитку на основі визначених психологічних і педагогічних принципів – предмет управління передбачає наявність або усвідомлення предмета дії. Процес *проектування змісту діяльності* – ґрунту-

ється на знаннях, які окреслюють шляхи формування доцільних установок, закладаючи раціональні способи дій. *Ціннісна орієнтація діяльності*, котра формується під впливом культурних і соціальних факторів, характеризує структуру активності психіки людини – сукупність мети і ідеалів, засобів досягнення цілей і якості продукту, який створює людина. За дослідженням Антонової Н.О. (2003 р.) [1] серед ціннісних орієнтацій студентів педагогічних ВНЗ переважають: цінності особистого життя і матеріальні. Мало значущими для них є цінності самовдосконалення і естетичні цінності. Група цінностей професійної самореалізації посідає середнє положення. Зрозуміло, що саме така ієрархія цінностей формується під впливом пріоритетних ідей, котрі панують у сучасному суспільстві. А це, в свою чергу, відбувається на професійному рівні майбутніх фахівців. Отже, для оптимізації і поліпшення професійної підготовки вчителів необхідно у навчально-виховному процесі більше уваги приділяти формуванню у студентів професійно значущих цінностей.

Як зазначають деякі автори, зокрема Д.Ф. Ніколенко, О.В. Темрук та ін., у навчально-виховному процесі першочергового значення набувають не окремі методичні прийоми та виховні заходи, навіть не знання як такі, а *особистість вчителя*, тобто *педагогічно спрямована сукупність ідейних емоційно-вольових та характерологічних якостей*. Згідно досліджень О.В. Темрук (2006 р.) [7], становлення особистісної зрілості майбутнього вчителя впродовж навчання у ВНЗ відбувається переважно стихійно, нерівномірно, і є недостатнім для досягнення високих показників професійного становлення фахівця. Так, більшість студентів педагогічного вищого навчального закладу на початковому етапі навчання мають незадовільний та задовільний рівні особистісної зрілості, значення показників впродовж навчання практично не змінюються (зокрем, почуття громадського обов'язку, життєва установка). Більш того, такі показники як: загальний рівень особистісної зрілості, мотивація досягнення, здатність до психологічної близькості з іншими людьми, – навіть дещо знижуються. Ставлення до свого Я (Я-концепція) характеризується неадекватно заниженою або неадекватно завищеною самооцінкою, протиріччями у Я-концепції. У студентів переважають неефективні життєві установки та сенсо-життєві орієнтації, для них характерним є відсутність у житті досліджуваних цілей у майбутньому, які надають життю осмисленості, спрямованості та довготривалої перспективи, а також незадоволеність життям, відсутність сенсу життя, невіра в свої сили контролювати події власного життя, впевненість у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю. За висновками О.В. Темрук, особистісна зрілість майбутнього вчителя тісно пов'язана з його професійно-педагогічною спрямованістю.

Ще один, на наш погляд дуже важливий важіль на шляху формування висококваліфікованого фахівця – *професійна придатність* – *сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення відповідного професійного рівня*.

Психологічні особливості утворюють якості, котрі забезпечують успішне оволодіння конкретною професією. Залежать психологічні особливості від

професійно орієнтованого типу особистості. Дж. Холланд виділяє шість таких типів [3]:

- 1) реалістичний;
- 2) інтелектуальний;
- 3) соціальний;
- 4) конвенціональний (орієнтований на загально визнані норми і традиції);
- 5) підприємницький;
- 6) художній.

Кожен з цих типів особистостей орієнтований на відповідне професійне середовище. Успіх у професійній діяльності, а також задоволення від праці визначаються ступенем відповідності типу особистості типу професійного середовища.

Психофізіологічний аспект забезпечення будь-якої професійної діяльності – складне наукове поняття, сутність якого розкривають такі наукові дисципліни як психологія, фізіологія, профорієнтологія, філософія і педагогіка, – кожна з яких своїм чином вивчає механізми і закономірності професійного становлення особистості. Головним завданням психофізіології в даному контексті, на наш погляд, є дослідження фізіологічних основ і механізмів складних психічних процесів – мотивів і потреб, відчуттів і сприйняття, уваги і пам'яті – складних форм інтелектуальних, вербальних і моторних актів, котрі визначають рівень зрілості і готовності фахівця до професійної діяльності.

Успішне оволодіння будь-якою професією вимагає високорозвинених психофізіологічних процесів. Виходячи з положення Б.М. Теплова про те, що здібності не тільки проявляються у діяльності, але й формуються у ній, можна сказати, що в процесі формування професійної відповідності, поступово відбувається розвиток комплексу професійно важливих психофізіологічних якостей.

На наш погляд, психофізіологічне забезпечення становлення фахівця у будь-якій професії, зокрема професіях типу “людина-людина” являє собою сукупність безпосередньо психологічних і психофізіологічних особливостей людини, котрі забезпечують – при наявності необхідних знань та вмінь – оволодіння майстерністю у конкретному виді діяльності. *Професійне становлення фахівця під час навчання і праці, а також успішність і швидкість його формування залежать від трьох головних факторів:*

- 1) особистісних якостей – спадкових факторів (властивості нервової системи, схильності до того чи іншого виду діяльності), а також таких що були сформовані на ранніх стадіях розвитку особистості (під час виховання);
- 2) професійної мотивації – її сили та стійкості;
- 3) адекватності та обсягу спеціальних знань та вмінь.

Кожна професійна діяльність формує і створює окремі функціональні системи, котрі обумовлені її специфічними вимогами, впливаючи, таким чином, не тільки на своєрідність психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення, уявлення та інших), але й формує особистість в цілому: утворюються професійні риси особистості, котрі проявляються у характері, особливостях професійного спілкування, виникають професійно значимі ціннісні орієнтації,

з'являється специфічна моторика – формується професійний портрет фахівця, що також відчувається за межами професійної діяльності. Істотним є те, що професійна діяльність проходячи у визначених умовах, вбирає у себе все, що є типовим для неї.

У кожної особистості, котра розпочинає свою професійну підготовку, усі три фактори, котрі забезпечують професійне становлення фахівця, представлені у різних кількісно-якісних співвідношеннях. А звідси виходить, що незважаючи на спільні, типові професійні риси, процес формування майбутнього професіонала завжди індивідуалізований.

Предметом “діяльності” у професії “людина-людина”, а також пізнання, обслуговування, дослідження і перетворення є соціальні системи, групи населення, люди різного віку. Відповідно до цього представникам професій, що належать до типу “людина-людина”, необхідно володіти професійно значимими якостями, котрі визначають успішність виконуваної діяльності і професійну природність спеціаліста. У даному випадку такими професійно важливими якостями є *емоційна стійкість, комунікативні і організаторські здібності, стійкість і розподіл уваги, доброзичливість, справедливість, уміння володіти собою, емпатія і рефлексія*. Предметом нашого дослідження якраз і є один з цих чинників – увага, та її властивості.

Професійну діяльність можна розглядати з двох позицій: по-перше – з точки зору тих вимог, котрі професія пред'являє до психофізіологічних якостей фахівця, по-друге – з огляду на організацію психофізіологічної структури особистості, котра створює можливість успішного розвитку і становлення професійної майстерності.

Дослідження особливостей уваги вчителів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів, доведене нами у попередні роки [5], [6], дозволило виділити ряд властивостей уваги, котрі можна зарахувати до професійно важливих, це: *концентрація, розподіл, переключення, об'єм, спрямування і збереження, стійкість*.

Від рівня уваги залежить налаштованість людини на сприйняття, її спрямованість на об'єкт (настановлення) та зосередження свідомості на даному об'єкті від чого, в свою чергу, залежить якість когнітивних здібностей. Зокрема, від стану уваги залежать головним чином:

- швидкість сприйняття;
- якість запам'ятовування;
- швидкість і точність формування навичок;
- якість і точність роботи.

Чітке планування учбово-виховної роботи, підготовка до уроку, широке оперування учбовим матеріалом у процесі викладання, перевірка роботи учнів – все це потребує від вчителя, перш за все, достатньої зосередженості і стійкості уваги. Різні рівні властивостей уваги формують різні індивідуальні особливості, відбиваючись на стилі навчання і діяльності. Хоча неправильним буде - сказати, що у педагогічній діяльності все залежить від уваги, але все ж її можна порівнювати з внутрішньою стратегією організму, котра обумовлює ус-

пішність досягнення кінцевої мети. У цьому сенсі, увага являє собою своєрідне мірило, завдяки котрому можливо з'ясувати продуктивність та ефективність діяльності.

Висновки

Професійне становлення фахівця – складний процес, багатовимірне дослідження котрого вимагає залучення різних галузей, зокрема психологічні науки з точки зору психофізіологічного забезпечення становлення фахівця у професіях типу “людина-людина”, нами планується здійснити вивчення розвитку властивостей уваги на різних етапах розвитку вчителя.

Динаміка розвитку властивостей уваги в процесі оволодіння професійною майстерністю досі не була досліджена належним чином. Тому, нами планується продовжити вивчення цієї проблеми, котре буде розгортатися у напрямку з'ясування – як змінюються властивості уваги майбутніх вчителів в процесі їх навчання та фахової діяльності в міру зростання професійної майстерності.

На разі, якщо нам вдасться з'ясувати як навчальна і трудова діяльність впливають на розвиток властивостей уваги вчителів, то перед нами відкриється можливість розробки методів психологічного виховання і більш свідомого розвитку професійно значимих властивостей уваги.

Література

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2003. – 16с.
2. Загальна психологія: Підручник / За заг. ред. академіка С.Д.Максименка. – 3-е вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова книга, 2006. – С. 329-338.
3. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Садовникова Н.О. Профориентология: Теория и практика. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 192 с.
4. Канеман Д. Внимание и усилие / Под ред. А.Н. Гусева. – М.: Смысл, 2006. – 287 с.
5. Савченко Т.Л. Особливості системної організації уваги та загальні принципи її корекції як засіб оптимізації професійної діяльності педагогів // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. Випуск 3. – К.: Міленіум, 2004. – С. 182-193.
6. Савченко Т.Л. Особливості розвитку уваги студентів педагогічних ВНЗ різних спеціальностей та етапів навчання // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. – Випуск 5. – К., 2006. – С. 203-210.
7. Темрук О.В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 21с.

ОТИМІЗАЦІЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ В СЕРЕДОВИЩІ «ЛЮДИНА -ЛЮДИНА»

Життя й навчання в сучасному українському соціумі вимагає від студентів постійної й, нерідко, підвищеної готовності до актуалізації психофізіологічних ресурсів усього організму. Разом з тим, часта й хаотична мобілізація останніх нерідко виходить за межі функціональних можливостей організму й, тим самим, виснажує його фізичні, функціональні й психічні ресурси. Саме тому в якості важливих факторів, що оптимізують процеси професійного розвитку й становлення студента як особистості й фахівця, варто враховувати, з *одного боку*, його індивідуальні здібності до одержання знань й, одночасно, до регламентації своєї діяльності взагалі і в системі «людина – людина», зокрема. *З іншої*, розвивати в собі вміння й навички до здійснення своєчасної й ефектвної психічної саморегуляції (ПСР), що забезпечує як функціональний захист організму від виникнення можливих патологічних станів найрізноманітнішої етіології, так і його швидке й ефективно повернення до норми.

Важливо відзначити й те, що за час навчання у ВНЗ молоді люди проходять не тільки школу свого професійного зростання, але й вступають в системні міжособистісні відносини: між собою як особистістю й групою, особистістю та викладачами, іншими складовими та елементами соціуму. Так само як і виконуючи різні рольові функції при проведенні організаційних заходів, беручи участь у роботі суспільних, партійних організацій і рухів, виступаючи як викладач або організатор в період шкільних і виробничих практик, студент мимоволі або, навіть, цілком усвідомлено набуває, розвиває й виховує в собі якості психолога, викладача, менеджера по роботі з персоналом, соціального працівника, менеджера-керівника. Інакше кажучи, здобуває не тільки обрану спеціальність, але й одну або, навіть, декілька спеціалізацій серед професій типу «людина - людина», завдяки якій або яким йому стає легше адаптуватися до реальних умов виробництва вже по завершенні свого навчання у ВНЗ.

Постановка проблеми. На жаль, у тих публікаціях і тих дослідженнях, які наявні нині, ні тим більше в тих, що висвітлювали проблеми професійного становлення студента й молодого фахівця в період, що передував ринковим відносинам, відсутні як зараз й, тим більше в минулому, науково обґрунтовані дані, що характеризували б період навчання у ВНЗ не тільки як час надбання знань і навичок з обраної спеціальності, але і як важливий період отримання молодими людьми початкових знань і досвіду в більш широкому контексті стосовно професій типу «людина - людина». В результаті, ігнорування або, навіть, нерозуміння ролі цієї важливої складової у формуванні студента не тільки як фахівця, але і як особистості, що спирається на практичні знання, вміння й навички до професій типу «людина - людина», не дозволяють частині